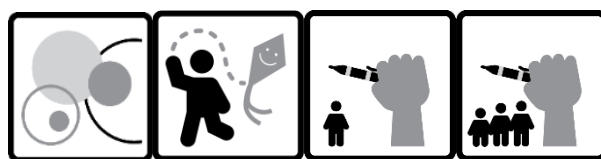

Odborné postupy

v pedagogickej a poradenskej praxi

Dieťa so zrakovým postihnutím
v edukačnom procese (z pohľadu
odborného zamestnanca)

Kompetenčný rámec:

ZARIADENIE/A	špeciálna materská škola, špeciálna trieda v bežnej materskej škole
ODBORNÝ ZAMESTNANEC/CI	špeciálny pedagóg, pedagogický asistent
VEKOVÁ KATEGÓRIA	predškolský vek
FORMA	individuálna/skupinová
VYPRACOVAL/A	PaedDr. Petra Lovasová, DIS.; doc. PaedDr. Jana Lopúchová, PhD.
KONZULTANT/KA	PaedDr. Jozef Hlubovič
DÁTUM	december 2022

Dieťa so zrakovým postihnutím v edukačnom procese (z pohľadu odborného zamestnanca)

Úvod do problematiky

Predprimárne vzdelávanie v materských školách tvorí i v súčasnosti jednu z dôležitých a významných zložiek edukačného systému Slovenskej republiky a zabezpečuje výchovu a vzdelávanie detí predškolského veku.

Vzdelávanie dieťaťa s poruchami zraku v predškolskom veku je špecifickým procesom, ktorý si vyžaduje viacero podporných opatrení a nastavenie prístupov tak, aby sa zabezpečil komplexný rozvoj dieťaťa vrátane intervencií zameraných na podporu vizuálnych funkcií (v prípade slabozrakých, čiastočne vidiacich a detí s poruchami binokulárneho videnia), prípadne na podporu rozvoja kompenzačných mechanizmov dieťaťa (v prípade detí so zvyškami zraku a nevidiacich).

Výchova a vzdelávanie detí predškolského veku so zrakovým postihnutím sa podľa zákona č. 245/2008 Z. z. – zákon o výchove a vzdelávaní (Školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov uskutočňuje v školách pre deti so zrakovým postihnutím; tieto školy sú špeciálne školy a v ostatných školách podľa tohto zákona: 1. v špeciálnych triedach, pričom časť výchovno-vzdelávacieho procesu sa môže uskutočňovať v triede spoločne s ostatnými deťmi; 2. v triedach alebo výchovných skupinách spolu s intaktnými deťmi školy – integrácia/inklúzia; ak je to potrebné, takéto dieťa je vzdelávané podľa individuálneho vzdelávacieho programu, ktorý vypracúva škola v spolupráci so školským zariadením prevencie a poradenstva.

Obdobie predprimárneho vzdelávania je spojené s nástupom dieťaťa do materskej školy. Deti sú vystavené celkom novým podnetom, ktoré ovplyvňujú rozvoj ich osobnosti – vytvárajú si pozitívny obraz o sebe, o svojich možnostiach a schopnostiach alebo nadväzujú kontakty s ostatnými deťmi či dospelými. V predškolskom veku dochádza k fyzickému rastu dieťaťa, rozvoju jeho pohybových funkcií, poznávacích schopností, vyvíja sa v sociálno-emocionálnej oblasti a osvojuje si základy spoločenského správania. Predškolský vek je obdobím iniciatívy a hlavnou potrebou dieťaťa je aktivita a sebapresadenie. U dieťaťa s ťažkým zrakovým postihnutím takáto potreba vôbec nemusí vzniknúť, najmä ak sa u neho nevytvárajú potrebné kompetencie, prostredníctvom ktorých by sa uspokojovala. Predškolský vek sa končí vstupom dieťaťa do školy.

Skúsenosti a príklady dobrej praxe dokazujú, že komplexná starostlivosť o dieťa s poruchami zraku v predškolskom veku je významným faktorom pre jeho úspešné zaškolenie a zvládanie povinnej školskej dochádzky.

Základné princípy

Deti s poruchami zraku majú v dôsledku zníženej (alebo nulovej) priepustnosti zrakového analyzátoru príjem zrakových informácií výrazne znížený alebo úplne znemožnený, v dôsledku čoho majú špecifické potreby v edukácii, v mobilite a priestorovej orientácii, v komunikácii prostredníctvom písanej reči, v sebaobsluže, ale aj pri transformácii optických informácií na poznatky. Niektoré poznatky sa nevytvoria vôbec (najmä také, ktoré sú bezprostredne viazané na príjem optických informácií) napr. farba (Vašek, 2011).

Základným princípom predprimárneho vzdelávania detí s poruchami zraku je jeho dostupnosť, najmä regionálna, a to s ohľadom na vek dieťaťa a jeho emocionálnu potrebu byť v blízkosti svojich rodičov. Ďalším princípom je princíp inkluzivity, teda možnosť dieťaťa navštevovať prostredie bežných materských škôl, avšak za dodržania procesov a postupov smerujúcich k rešpektovaniu a k saturácii špeciálnych edukačných potrieb dieťaťa. Vo všeobecnosti môžeme povedať, že zámerom edukačného a intervenčného pôsobenia na dieťa s poruchami zraku je rozvoj dieťaťa v kognitívnej oblasti, v percepčno-motorickej oblasti a v oblasti sociálno-emocionálnej s ohľadom na druh a stupeň jeho poruchy, zdravotný stav, úroveň kompetencií nadobudnutých v domácom prostredí a ďalšie dôležité faktory determinujúce proces jeho vzdelávania.

Ciele

Edukačné ciele a tiež ciele viažuce sa na proces socializácie dieťaťa s poruchami zraku sú zamerané na vytváranie relatívne uceleného systému poznatkov, na dosahovanie gramotnosti prostredníctvom špeciálnych edukačných metód, na dosahovanie samostatnosti v priestorovej orientácii a mobilite, na vytváranie pozitívnych sociálnych vzťahov k okoliu, na nácvik samostatnosti a individuálnej sebestačnosti podľa možností dieťaťa, na rozvíjanie kreativity a iných daností a na prijateľné vyrovnávanie sa s postihnutím.

Hlavným cieľom predprimárneho vzdelávania je dosiahnutie optimálnej kognitívnej, senzomotorickej a sociálno-emocionálnej úrovne dieťaťa ako základu pre školské vzdelávanie v základnej škole a pre život v spoločnosti. Okrem zlepšovania sociálnych aktivít dieťaťa, napĺňania potreby sociálneho kontaktu s rovesníkmi i s dospelými, podpory dieťaťa v poznávaní a učení sa a podpory individuálnych spôsobilostí dieťaťa je u zrakovo postihnutých dôležité rozvíjať zrakové vnímanie detí; pomocou súboru techník, metód a postupov podporovať optimálne využívanie zraku; rozvíjať zachované zmyslové modalities a podporovať kompenzačné mechanizmy dieťaťa; rozvíjať priestorovú orientáciu a samostatný pohyb, viesť dieťa k osvojeniu a upevneniu sebaobslužných návykov.

Jedným z najdôležitejších cieľov výchovy a vzdelávania detí so zrakovým postihnutím je dosiahnutie ich čiastočnej alebo úplnej samostatnosti pri vyrovnávaní sa s bežnými, ale

i so zložitejšími životnými situáciami. Dôraz je kladený na rozvíjanie zrakových schopností dieťaťa so zrakovým postihnutím, rozvoj špecifických zručností (rozvoj zrakových funkcií, rozvoj sluchového vnímania, rozvoj hmatového vnímania, rozvoj čuchu a chuti, rozvoj reči, rozvoj estetického vnímania, rozvoj orientácie v priestore a samostatného pohybu, rozvoj sebaobslužných aktivít), ako aj na rozvíjanie kompenzačných mechanizmov.

K špecifickým cieľom v rozvoji dieťaťa patrí najmä:

- vytvoriť zručnosti v práci s kompenzačnými pomôckami,
- naučiť dieťa udržať optické pomôcky v primeranej čistote,
- rozvíjať spoluprácu oboch očí (podporovať binokulárne videnie),
- rozvíjať vizuálno-motorickú koordináciu,
- rozvíjať vnímanie priestorových vzťahov,
- rozvíjať zrakovú analýzu a syntézu,
- rozvíjať farebné vnímanie, vnímanie tvarov a rôznych materiálov,
- rozvíjať hmatové vnímanie,
- posilňovať istotu pri práci s drobným materiálom,
- hravou formou aplikovať a precvičovať prostredníctvom hier a cvičení akomodáciu, zrakové rozlišovanie, cvičenia zrakovej lokalizácie, rýchlosť zrakového vnímania,
- doceliť správne držanie tela, najmä hlavy (odstrániť nevhodné návyky),
- dbať na zrakovú hygienu.

V predškolskom veku je vhodné u týchto detí začať aj s kariérovou výchovou, sebaexploráciou, prácou s kariérovými predstavami dieťaťa s ohľadom na zrakové postihnutie.

Ciele výchovy a vzdelávania sú podmienené rozsahom a charakterom zrakového postihnutia, ako aj dobou jeho vzniku.

Postup riešenia

Veľká väčšina detí s poruchami zraku v predškolskom veku je vychovávaná v rodinnom prostredí bez potreby inštitucionálneho vzdelávania, najmä *deti nevidiace a ťažko zrakovo postihnuté* (čiastočne vidiace). Ak sa rodičia rozhodnú dieťa umiestniť do

vzdelávacej inštitúcie, zväčša je to materská škola v mieste ich bydliska, žiaľ, z prevažnej väčšiny nezabezpečená potrebným odborným personálom (špeciálny pedagóg, pedagogický asistent), kompenzačnými pomôckami, materiálno-technickým vybavením a priestorovým usporiadaním.

Podobne je to aj so *slabozrakými deťmi*. Ak majú zachované zrakové schopnosti postačujúce na orientáciu a vzdelávanie sa vizuálnou cestou a rodičia majú záujem, aby ich dieťa navštevovalo inštitucionálne vzdelávanie, prvou voľbou je materská škola v mieste bydliska alebo MŠ v blízkosti pracoviska rodiča.

Na druhej strane špeciálne materské školy/špeciálne triedy v MŠ pre zrakovo postihnutých môžu dieťaťu (a tiež aj jeho užšiemu sociálnemu prostrediu) poskytnúť komfortné podmienky vzdelávania vrátane odborného personálu, poradenskej podpory, vybavenia školy a jej priestorového usporiadania. Na Slovensku máme len dve školy zamerané na vzdelávanie zrakovo postihnutých, a to v Bratislave a Levoči. Špeciálne materské školy v týchto mestách sú po všetkých stránkach vybavené a zabezpečené tak, aby zvládli saturovať špeciálne edukačné potreby týchto detí.

V prípade *detí s poruchami binokulárneho videnia* je situácia na Slovensku o niečo pozitívnejšia. Špeciálne triedy pre deti s poruchami binokulárneho videnia zabezpečujú predprimárne vzdelávanie podľa štátneho vzdelávacieho programu pre predprimárne vzdelávanie v kombinácii so vzdelávacím programom pre deti a žiakov so zrakovým postihnutím. Osvojovanie stanoveného obsahu vzdelávania a nadobúdanie predpísaných kompetencií je doplnené o špeciálnu starostlivosť v podobe reedukačných intervencií/cvičení – pleoptiky a prípadne ortoptiky (podľa možností vzdelávacej inštitúcie).

V prípade nevidiacich a slabozrakých detí ide pri inštitucionálnom začlenení dieťaťa zväčša o rozhodnutie rodiča na návrh špeciálneho pedagóga, s ktorým komunikujú/spolupracujú. U detí s poruchami binokulárneho videnia vstupuje do tohto procesu okrem rodiča (prípadne aj špeciálneho pedagóga) aj lekár – oftalmológ, ktorý odporúča rodičom zaradiť dieťa do niektorej zo špeciálnych tried v materskej škole so zameraním na reedukačnú činnosť. Tá je prísne špecifická a činnosť pedagógov (a ak to kapacity školy dovoľujú, tak aj špeciálnej zdravotnej sestry – ortoptistky) je viazaná výlučne na odporúčania oftalmológa. Dieťa je v sledovaní lekára v relatívne krátkych časových intervaloch, a to z dôvodu priebežného posudzovania stavu vizuálnych funkcií, úpravy oklúzie či odporúčania druhu a časového priestoru na reedukačné cvičenia.

Rodičia podpisujú súhlas na zaradenie dieťaťa do špeciálnej triedy (podľa § 53 ods. 6 vyhlášky MŠ SR č. 306/2008 o materskej škole). Podpisom potvrdzujú súhlas s navrhovaným reedukačným postupom zameraným na pleopticko-ortoptické cvičenia a s jeho realizáciou počas školského roku.

1. Pleoptické cvičenia sú širokospektrálnou škálou terapeutických postupov pri náprave excentrickej fixácie oka a zlepšovaní zrakovej ostrosti tupozrakého oka (takéto oko má zníženú zrakovú ostrosť bez zjavnej organickej príčiny) vedúce k úplnej náprave tejto

funkčnej poruchy.

V pleoptickéj terapii možno použiť všetky hmatovo-zrakové cvičenia (aktivity zamerané na vizuálno-motorickú koordináciu a podporu vizuálnych funkcií spravidla tupozrakého oka), čiže také, pri ktorých sa rozvíja koordinácia oko – ruka. Patrí sem napr.:

- skladanie farebných kvádrov,
- zostavovanie stavebníc z dielcov pomocou kolíčkov,
- modelovanie z plastelíny alebo hliny,
- ručné technické práce – rezanie, vŕtanie, zatĺkanie, pilovanie,
- vystrihovanie farebných predlôh,
- vyšívanie obrysových obrázkov farebnou niťou na kanave alebo plátne,
- navliekanie korálikov v rôznych veľkostiach na pevnú niť,
- skladanie mozaiky,
- stavanie stavebníc,
- obkresľovanie,
- vypichovanie obrázkových predlôh,
- navliekanie korálikov, modelovanie z hliny,
- rôzne spoločenské hry,
- lokalizačné cvičenia na základe spojenia oko – ruka, oko – noha,
- loptové hry, stolný tenis,
- prekresľovanie obrázkov,
- bodové obťahovanie obrázkov,
- práca na línii (čiare),
- vyplňovanie plochy,
- fixácia na body,
- vyšívanie,
- využitie drobných hračiek, didaktických pomôcok – lego, koráliky, stavebnice...,

- pozorovanie obrázkov,
- skladanie rozstrihaných obrázkov do celku,
- cvičenie v odhade vzdialenosti,
- porovnávanie obrazcov,
- hľadanie rozdielnych a spoločných znakov obrazov, modelovanie a iné.

2. Ortoptické cvičenia sú podľa Čajku (1986, 2007) súborom cvičení a metód určených na obnovu binokulárneho videnia. Pri ortoptike nejde len o odstránenie úchyľky strabického oka (kozmetický nedostatok), ale hlavne o obnovu funkcie, ktorá je strabizmom porušená. Slúži na udržanie rovnováhy okohybných svalov pri videní a udržanie čo najdokonalejšieho priestorového videnia. Ortoptické cvičenia nadväzujú na pleoptickú reedukáciu zraku alebo sa s ňou časovo prelínajú.

Pokiaľ pleoptické cvičenia môže realizovať samotný pedagóg, ortoptické cvičenia s dieťaťom realizuje buď zdravotná sestra (pracujúca priamo v MŠ alebo v zdravotníckom zariadení), alebo lekár.

Poruchy binokulárneho videnia – pri koordinovanej tímovej spolupráci oftalmológa, ortoptistky, špeciálneho pedagóga a rodičov má až do ôsmeho roku života dieťaťa veľmi vysokú úspešnosť ich eliminácia alebo aspoň priblíženia sa k norme.

Práca všetkých zainteresovaných odborníkov je zameraná na:

- podporu zrakových schopností;
- elimináciu porúch zrakovej ostrosti;
- elimináciu porúch vnímania priestoru;
- podporu vytvárania korektných zrakových predstáv;
- elimináciu porúch zrakovej analyticko-syntetickej činnosti;
- podporu zlepšovania funkcií súvisiacich s rozsahom zorného poľa;
- elimináciu porúch vizuálno-motorickej koordinácie (zníženie rýchlosti pohybov v priestore);
- zníženie presnosti pohybov, zníženie obratnosti);
- predchádzanie a elimináciu narušených sociálnych vzťahov.

Výstup činnosti

Po nástupe dieťaťa do špeciálnej materskej školy/špeciálnej triedy v materskej škole sa na procese jeho vzdelávania podieľajú najmä špeciálne pedagogičky, ak je to potrebné, tak aj pedagogický asistent, a v prípade detí s poruchami binokulárneho videnia, ak je to možné a podmienky školy to umožňujú, aj zdravotnícky pracovník so špecializáciou ortoptistky. Od toho sa odvíja aj základná dokumentácia a ďalšie výstupy súvisiace s rôznymi fázami práce s dieťaťom od prijímania až po prepustenie:

- konzultačný záznam vypracovaný všetkými zainteresovanými pred vstupom dieťaťa do MŠ správa zo špeciálnopedagogickej diagnostiky/rediagnostiky dieťaťa,
- zápisy o priamej intervenčnej činnosti špeciálneho pedagóga poradenského zariadenia s dieťaťom, ktoré sú súčasťou osobného spisu dieťaťa,
- návrh na vzdelávanie dieťaťa so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami v materskej škole,
- osobný spis dieťaťa, ktorého súčasťou sú anamnestické údaje,
- individuálny výchovno-vzdelávací plán ,
- osvedčenie o absolvovaní predprimárneho vzdelávania,
- informovaný súhlas rodiča,
- správa zo psychologической diagnostiky,
- správa z logopedickej diagnostiky,
- plán výchovno-vzdelávacej činnosti,
- zoznam odporúčaných korekčných, reedukačných alebo kompenzačných pomôcok,
- pracovné listy modifikované do vhodných formátov pre deti so zrakovým postihnutím.

Spolupráca

V rámci starostlivosti o dieťa so zrakovým postihnutím a jeho predprimárneho vzdelávania je potrebná spolupráca viacerých odborníkov tak, aby bol zachovaný komplexný multidisciplinárny prístup. Ide o koordinovanú podporu dieťaťa viacerými odborníkmi z viacerých rezortov. V rámci starostlivosti o dieťa v podmienkach MŠ je dôležitá spolupráca najmä vedenia školy s jednotlivými pedagogickými zamestnancami, spolupráca medzi učiteľkami v triede, spolupráca s rodičmi dieťaťa, spolupráca s podporným tímom (asistentom učiteľa, špeciálnym pedagógom, ortoptickým

zdravotníckym pracovníkom a v prípade potreby aj inými odborníkmi), spolupráca medzi odborníkmi navzájom (logopédom, sociálnym pracovníkom, fyzioterapeutom...), spolupráca s miestnymi centrami poradenstva a prevencie a špecializovanými centrami poradenstva a prevencie pre deti a žiakov so zrakovým postihnutím v Bratislave a Levoči.

Zainteresovanými v tejto spolupráci sú najmä:

- rodičia,
- vedenie školy,
- pedagogickí zamestnanci,
- pedagogickí asistenti,
- centrum poradenstva a prevencie/špecializované centrum poradenstva a prevencie,
- školský podporný tím alebo OZ na škole,
- školský špeciálny pedagóg (komunikácia o prechode dieťaťa do školského prostredia a nastavení podmienok primárneho vzdelávania),
- špeciálny ortoptický zdravotnícky pracovník (ak je v školskom zariadení k dispozícii, informuje rodičov a vedenie školy o postupoch v terapii zraku u dieťaťa, o spôsobe oklúzie a pod.),
- lekár pre deti a dorast,
- detský oftalmológ/oftalmologická ambulancia/klinika (sleduje zdravotný stav dieťaťa, robí kontrolné vyšetrenia, predpisuje optické pomôcky a korekcie),
- optik (poradenstvo, výber optických pomôcok...),
- občianske združenia.

Odporúčania a návrhy na zlepšenie

Faktory, ktoré by mohli uľahčiť prácu s dieťaťom:

- intenzívna komunikácia a spolupráca rodičov s materskou školou,
- pravidelná dochádzka do materskej školy,
- personalizovaná modifikácia pracovných listov a obrazových materiálov podľa potreby zohľadňujúc druh a stupeň poruchy zraku,

- v prípade predprimárnej edukácie detí s poruchami binokulárneho videnia dostupnosť ortoptického zdravotníckeho pracovníka,
- starostlivosť o korekčné a kompenzačné pomôcky, ktoré deti využívajú,
- zabezpečenie prístupného prostredia, vhodného osvetlenia a materiálo-technického vybavenia.

Úskalia postupu

Úskaliami uvedených postupov sú:

- nepravidelná alebo nedostatočná dochádzka dieťaťa do MŠ,
- nespolupracujúci rodičia,
- nedostatočná podpora rozvoja dieťaťa v domácom prostredí,
- nestimulujúce a nepodnetné prostredie,
- nepravidelná intervenčná činnosť v zariadeniach poradenstva a prevencie,
- nedostatok kompenzačných pomôcok,
- nedostatočná podpora a rozvoj kompenzačných mechanizmov,
- nesprávna korekcia (nesprávne indikované korekčné sklá v okuliaroch),
- nedostatočné osvetlenie,
- neodborný pedagogický personál,
- nevhodné metodické a didaktické postupy,
- nižšia senzitivita pedagógov na špecifické potreby žiaka,
- diagnostikované pridružené poruchy u dieťaťa,
- nedodržiavanie zrakovej hygieny.

Čomu sa vyhnúť

- nedostatočnej stimulácii rozvoja dieťaťa,
- prestimulovaniu dieťaťa,

- konfliktom so zákonnými zástupcami dieťaťa,
- nedostatočnej informovanosti rodičov,
- nedostatočnému alebo nesprávnemu používaniu korekčných pomôcok,
- nesprávnemu pedagogickému prístupu k dieťaťu,
- preťažovaniu zraku.

Kompetenčné limity

V prípade dieťaťa so zrakovým a viacnásobným postihnutím je nevyhnutná spolupráca viacerých odborníkov. Nie všetky situácie rieši len špeciálny pedagóg. Je potrebné nasmerovať rodičov aj k iným odborníkom a odborným činnostiam v ich kompetencii.

Doplňujúce informácie

Zoznam použitých metód

- pozorovanie,
- rozhovor,
- diagnostická hra,
- analýza prác žiaka,
- portfólio žiaka (analýza žiackych výkonov),
- Fröstigovej test vizuálneho vnímania,
- diagnostika dieťaťa predškolského veku podľa J. Bednárovej a V. Šmardovej,
- Snellenove optotypy,
- Lea test,
- pseudoizochromatické tabuľky na zisťovanie úrovne farebného videnia,
- pleoptické cvičenia,
- diagnostická hra,
- analýza praktických činností,
- analýza dokumentácie z odborných vyšetrení, z vyšetrenia zraku.

Zoznam organizácií

- Spojená škola internátna pre žiakov so zrakovým postihnutím, Nám. Š. Kluberta, Levoča,
- Spojená škola internátna pre žiakov so zrakovým postihnutím, Svrčia 6, Bratislava,
- zariadenia poradenstva a prevencie,
- materské školy so zriadenými špeciálnymi triedami pre deti so zrakovým postihnutím,
- materské školy vzdelávajúce integrované dieťa so zrakovým postihnutím,
- úrady práce sociálnych vecí a rodiny,
- občianske združenia – Únia nevidiacich a slabozrakých Slovenska, Sekcia nevidiacich a slabozrakých športovcov, Slovenská knižnica pre nevidiacich Mateja Hrebendu v Levoči.

Zdroje

BEDNÁŘOVÁ, J., ŠMARDOVÁ, V. 2015. *Diagnostika dítěte předškolního věku (co by mělo umět dítě ve věku od 3 do 6 let)*. 2. vydanie. Brno: Edika, 2015. 217 s. ISBN 978-80-266-0658-1

BIŠČO KASTELOVÁ, A.- LOPÚCHOVÁ, J. - SCHMIDTOVÁ, M. - TARCSIOVÁ, D. *Pedagogika zmyslovo postihnutých raného a predškolského veku*. Bratislava: Iris, 2013. 325 s. ISBN 978-80-89238-83-5

ČAJKA, K. 1986. *Tyflopedia I*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1986. 101 s.

ČAJKA, K. 2007. *Úvod do pedagogiky zrakovo postihnutých*. Ružomberok: PdF KU, 2007. 70 s. ISBN 978-80-8084-245-1

HRONEK, J.- RÝMLOVÁ, A.- KRATOCHVÍLOVÁ, V.- ARABASZOVÁ, J. 1974. *Zraková výchova v předškolním věku*. Olomouc: UP, 1974.

JESENSKÝ, J. 2002. *Přehled systému komprehenzivni tyflopédie*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2002. ISBN 80-7041-329-8

LOPÚCHOVÁ, J. 2008. *Pedagogika zrakovo postihnutých – vybrané kapitoly*. Bratislava: MABAG, 2008. 80 s. ISBN 978-80-89113-53-8

LOPÚCHOVÁ, J. 2011. *Základy pedagogiky zrakovo postihnutých*. 1. vydanie. Bratislava: IRIS, 2011. 245 s. ISBN 978-80-89238-61-3

LOPÚCHOVÁ, J. 2010. *Reedukácia a komplexná rehabilitácia zraku u jednotlivcov so*

zrakovým postihnutím. Bratislava: Iris, 2010. 210 s. ISBN 978-80-89238-40-8

MAŤUCHOVÁ, D. 2017. *Lepší zrak prirodzene*. Banská Bystrica: Dali-BB, 2017. 201 s. ISBN 978-80-8141-163-2

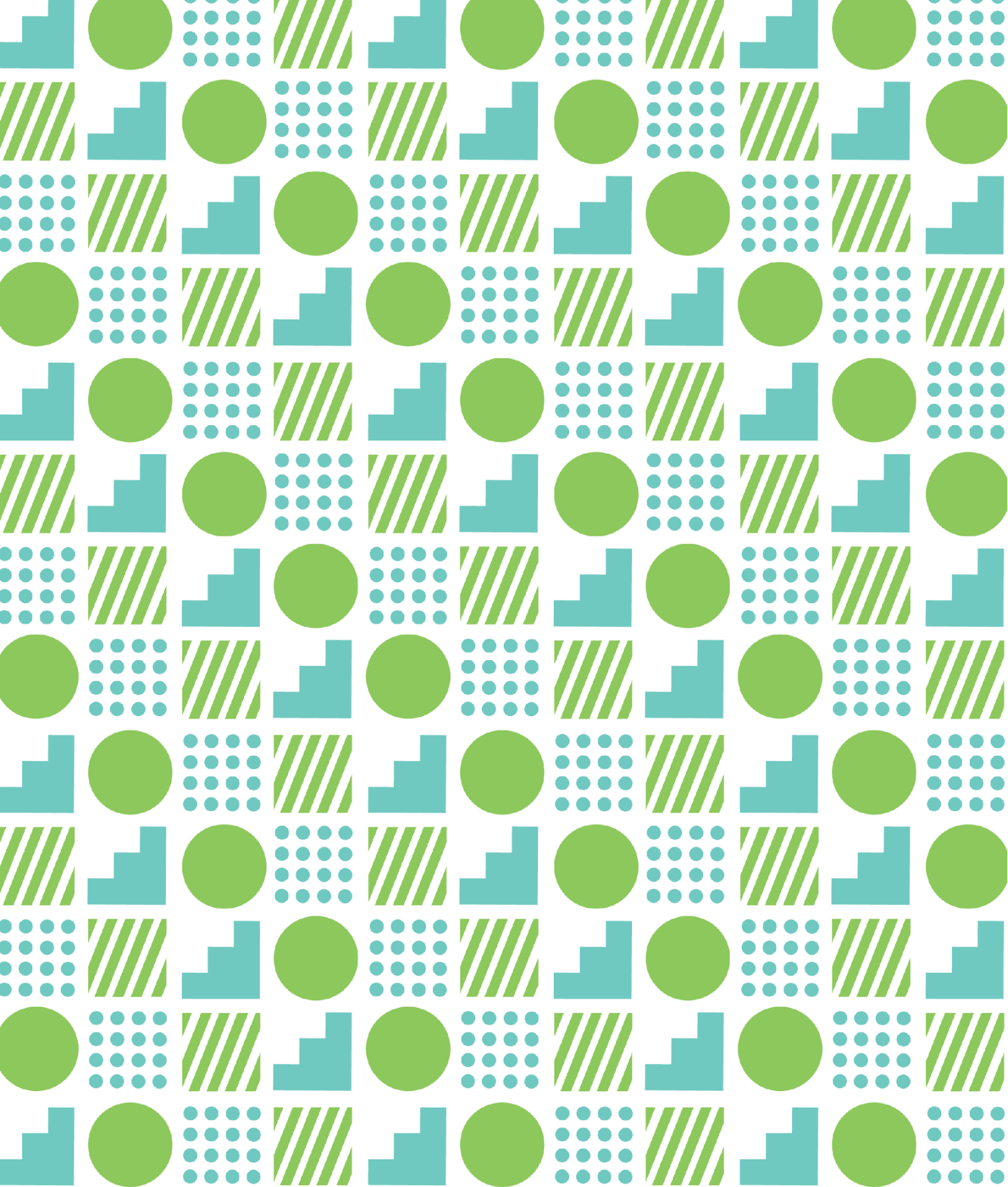
VANČOVÁ, A., HARČARÍKOVÁ, T., LOPÚCHOVÁ, J. a kol. *Špeciálna pedagogika raného a predškolského veku*. Bratislava: Iris, 2012. 462 s. ISBN 978-80-89238-68-2

VAŠEK, Š. 2011. *Základy špeciálnej pedagogiky*. 5. doplnené vydanie. Bratislava: Sapiaientia, 2011. 221 s. ISBN 978-80-89229-21-5

Zákon č. 245/2008 Z. z. – zákon o výchove a vzdelávaní (Školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Časová verzia predpisu účinná od 15.01.2022, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony.

Vyhláška MŠ SR č. 306/2008 o materskej škole

VÝSKUMNÝ ÚSTAV
DETSKEJ PSYCHOLÓGIE
A PATOPSYCHOLÓGIE

ŠTANDARDY
NÁRODNÝ PROJEKT

Štandardizáciou systému poradenstva a prevencie
k inklúzii a úspešnosti na trhu práce